

Friedrich Judit

Független kutató

Ellenállás és együttműködés Szlukovényi Katalin: *Álomkonyha* című verseskötetében

Ellentmondásokkal teli élethelyzetek

A keretektől teljesen kilépni általában lehetetlen, vagy legalábbis nagyon nehéz, akár az intézmények, akár az élet egyéb összetevői határozzák meg ezeket a kereteket. Most arról a stratégiáról lesz szó,¹ amikor az ember belakja, lakályossá teszi azt a helyzetet, hogy egymásnak ellentmondó elvek és szerepek között él. Nem lép ki a szituáció feszültségéből, de nem is választja az egyik vagy másik szélsőséges vagy kizárólagos megoldást, például az ellenállás és az együttműködés közül. Komplexitásában éli meg a helyzetet, tudatában van az ott működő ellentmondásos erőknél, és megtalálja a feszültség oldásának lehetőségeit. Szlukovényi Katalin *Álomkonyha* című, a pandémia elején, 2020 tavaszán a Jelenkor kiadónál megjelent verseskötete ilyen ellentmondásos élethelyzetek kezelésére, lehetőleg öngyötréstől mentes megélésére ad versekben megalkotott, kiérlelt, az irodalmi alkotások jellegzetességeinek megfelelően személyes hangú, a megélt tapasztalat hitelesítette példákat.

Szlukovényi Katalin versei felerősítik azt az tapasztalatot, hogy egymással összeegyeztethetetlen elvárások, gondolatrendszerek határozzák meg mindennapjainkat, és nyomást érzékelünk, mert választanunk kellene közülük, miközben valójában mindet, vagy legalább mindegyikből valamit szeretnénk megtartani. Tudatában vagyunk annak, hogy egymással ellentmondásban lévő rendszerek kívánják teljes odaadásunkat: a valóság leírására alkalmas modellek, amelyek elvben egymást kizáró érvényességgel bírnak, különféle okokból mégis azonos erővel vonzanak, és miénk a választás felelőssége. Így nem tudunk „jól” választani, de az sem látszik elfogadható megoldásnak, ha arra kényszerülünk, hogy ugyanazzal a lélegzettel éljünk összeegyeztethetetlennek tudott koordinátarendszerekben. Köznapi politikai példával élve: pandémia van, tehát vigyáznunk kell magunkra. Ám nem kell

---

¹ A NYIM16 konferencián Szegeden 2021. szeptember 25-én elhangzott, a cikk alapjául szolgáló előadásban prezentációmát Zanin Éva kilépés utáni én-narratívájával állítottam kontrasztba.

maszkot hordani, lehet tömeges rendezvényeket tartani, lehet utazni, mintha mégse lenne pandémia. Ugyanakkor vészhelyzeti kormányzás van, mégpedig a pandémia miatt. Mikor döntünk jól: ha maszkot hordunk, ami kényelmetlen, vagy ha nem hordunk, ami veszélyes? Vagy: a „családbarát” kormányzás ideje alatt nem növekszik a családi pótlék, kapnak viszont lakásépítési hitelt azok, akiknek már amúgy is van pénzük. Mikor döntünk jól, ha vállalunk még két gyereket, és eladósodunk ötven évre, vagy ha csak annyi gyerekünk lesz, ahányat tényleg szeretnénk, de a CSOK által felvert ingatlanárakon nem tudunk nagyobb lakásba költözni? Sorolhatnánk, mert minden nap hoz új példát... Ahogy lerohanta Oroszország Ukrajnát, az oroszbarát magyar kormányfő, aki tizenkét éven át a mindig valami ellen harcoló legkisebb fiú képét alakította ki magáról a választói számára, és olyan kommunikációs stratégiával dolgozott, amelynek fogalom- és szókészlete a harc és háború világából való, hirtelen békegalambbá változott és a „stratégiai nyugalom” koordinátarendszerébe kezdte helyezni magát és az önmagával egynek tekintett országot. Itt a választók többsége úgy látta, akkor dönt jól, ha elhiszi a legutóbbi változatot.

Az ilyen ellentmondásos helyzethez hasonlóan kényelmetlen érzés a kognitív disszonancia, amikor egyszerre látunk érvényesnek egymásnak ellentmondó tudattartalmakat – bár szigorúan véve ezt a kifejezést olyan esetekre használják, amikor a disszonanciát okozó viselkedésről úgy gondoljuk, szabadon választottuk, nem volt hozzá különösebb külső igazolás, és elköteleződünk választásunk mellett (Hammes 2021, 411).² Ha végül jobb meggyőződésünk ellen cselekszünk, az elme igyekszik feloldani az ebből fakadó feszültséget. Ez sokszor úgy történik, hogy az ellentmondó gondolati modellek egyikét elfogadja az ember, azt tekintí valóságnak, aszerint dönt, vagy aszerint él, míg a másikat elfelejti, eltagadja, száműzi tudatából, hazugságnak kiáltja ki. Ha az ember egyféle üzenetet hall az általa gyakran vagy kizárólagosan követett médiából, előbb-utóbb elkezdi el is hinni, amit hall, ahogy azt David Broockman és Joshua Kalla (2022) frissen megjelent, nagy port felvert tanulmánya is bizonyítja. A tanulmány címe szerint³ azt vizsgálja, milyen sokoldalúan hat a párthű, pártorientált (az angol eredetiben „partisan”) média a nézők hitrendszerére és hozzáállására. Egy kísérletet dolgoz fel,

---

² A Szerző fordítása angol eredetiben: „Cognitive dissonance is the “uncomfortable feeling caused by simultaneously holding two contradictory cognitions” (Alfnes et al. 2010, 147). An important feature of cognitive dissonance is that the dissonance arousing behaviour must be perceived as having been freely chosen, having little external justification, and entailing a commitment (Akerlof & Dickens 1982; Nail et al. 2004; Wchardt 2012). Cognitive dissonance can then be seen as a price for norm violations.”

³ A Szerző fordítása angol eredetiben: „The manifold effects of partisan media on viewers’ beliefs and attitudes: A field experiment with Fox News viewers”.

amelyben a pártosnak tartott amerikai Fox News nézőit arra vették rá, hogy a pártatlannak tekintett, de mindenképpen más elvek szerint, más keretkezéssel és más fókusszal dolgozó CNN hírcsatornát nézzék. A kísérlet során arra jutottak, hogy az adott médiumtartalmak fogyasztása befolyással bír a nézők politikai véleményére mindaddig, amíg ez a fogyasztás fennáll. Könnyen belátható, hogy nagyon fárasztó úgy élni, hogy a külső és belső üzenetek állandó ellentmondásban vannak, és nagy erő kell ahhoz, hogy az ember folytonosan azt hajtogassa magának, nem igaz, nem igaz, amit hall. Aki másféle üzenetet is hall kívülről, az legalább választhat, hogy melyiknek higgyen, melyik áll hozzá annyira közel, hogy azonosulni tudjon vele, vagy legalábbis viszonylag konfliktusmentesen hallgathassa. Az alapélmény a tehetetlenség: nem áll az egyén hatalmában, hogy kinyomozza, mi is történik valójában, vagy eldöntse, hol az igazság. Sem eszköze, sem ideje nincs erre az átlag szavazópolgárnak. Ilyenkor az egyik szokásos stratégia a „nyerő” vagy nyerőnek ítélt oldalra állni: úgy dönteni, hogy azt a koordinátarendszert, azt a modellt és azt a narratívát kell elfogadni, amit a győztesek, a hatalmasok igaznak állítanak, hogy ne érezze magát az ember annyira kismizmizettnek, hogy úgy lehessen érezni, „nyertünk”. De a feszültség mégsem csökken eléggé, hiszen nem válunk hirtelen vakká arra, hogy ott van egy másik narratíva is, hogy feszítő jelenléttel áll a tudatunkban a valóság másik leképezése is. A frusztráció, hogy nem hagynak békén semmit sem gondolni, vagy azt gondolni, amit gondolnánk, vagy hogy nem tudunk koherens világméretet alkotni a beérkező információkból, haragba torkollik, és könnyen úgy érezhetjük, acsarkodni kell az eltagadott érvelés és azok képviselői ellen, ha már nem tudjuk feloldani az ellentmondást.

Ennél egy fokkal kevésbé borzasztó reakció az a pragmatikusnak tűnő, bár végső soron szintén meglehetősen önpusztító megoldás, amikor az ember érzékeli az egymással ellentétben álló gondolati konstrukciók feloldhatatlan ellentmondását, de elvágja a gordiuszi csomót, és a könnyebb ellenállás irányába megy. Az van, ami van, azzal kell együtt élni. Kiválasztja tehát a kettő közül az élhetőbbnek látszó modellt, amelynek alapján elfogadható stratégiát tud kidolgozni, és saját legjobb belátása ellenére elindul az egyik irányba, hogy legalább cselekedni tudjon, haladjon az életével, a munkájával, ne toporogjon az ellentmondás fogságában gyötrődve. Egy svéd önkormányzati hivatalban vizsgálták a kognitív disszonanciára való reakciókat: amikor kiderült, hogy az önkormányzat a demonstrálhatóan elvégzett munka adminisztrációja után kapja a támogatást, az amúgy szakmájukat szerető és lelkes munkatársak elsöprő többsége szépen leszokott az új szociálpolitikai lépések kidolgozásáról, azok költség-haszon elemzéséről, és bár volt, aki fölmondott, a többség maradt és a már bejáratott, bár bizonyítottan kevésbé hatékony

projekteket működtette, mert azok adminisztrációja jól bevált módon biztosította munkahelyüket (Hammes 2021 410).⁴

„Én viszont a felelősségteljes aprómunkában hiszek”

Szlukovényi Katalin versei másképp reagálnak arra a helyzetre, hogy egymásnak feszülő elvárásrendszerekben, kognitív modellekben élünk. „Én [...] a felelősségteljes aprómunkában hiszek”, mondja egy interjúban (Csejtei 2020). Szerinte alaposan meg kell vizsgálni ezt az állapotot, mert gondolkodó emberként egyetlen esélyünk a harmóniára, hogy teljes komplexitásában felismerjük a helyzetet. Ezt azonban könnyedén érdemes kezelni, a gyötrődést lehetőség szerint humorba oldva, mint például a *2014* című választási versben: „Ahány óránk van, annyifélet mutat. / A fürdőszobai szerint épp húsz perce késtem el, / akárhová mennék. [...] / A karórám még tegnap elakadt, / nem bír egyről a kettőre jutni, biztos kimerült / az eleme, vagy meghibbant ez is. Hát, tényleg / nem egy Svájc, amiben élünk. De idült / tétlenségben sem halogathatom / tovább a kérdést: most melyiknek higgyek? / Bizonytalan választó vagyok.”

1. kép

Micimackó a lépcsőn [\(forrás\)](#)

A vers az a pillanat, amikor – mint Micimackó, ha végre leér a lépcsőn, és már nem koppan minden lépcsőfokon a feje – módunkban áll fontolgatni. Van-e más módja is az életünkben való közlekedésnek:

Íme, Medveczky Medve úr, amint bukácsol lefelé a lépcsőn, kopogtatva feje búbjával, kipp-kopp, minden lépcsőfokon egy koppanás. Előtte Róbert Gida, az ő gazdája. Amennyire Micimackó értelme terjed, meg van győződve róla, hogy ez az egyetlen módja a lépcsőn való közlekedésnek. Néha ugyan kétség fogja el, mintha lehetne másképp is, de ezt csak akkor tudná megfontolni, ha egy

⁴ A Szerző fordítása angol eredetiben: „Thus, cognitive dissonance and bureaucrats’ career concerns lead them to self-select to implement an agenda setting policy instead of socially optimal policy”.

pillanatra megállnának a lépcsőn, és módjában volna fontolgatni. Talán akkor se. (A.A. Milne 1987, 7)⁵

Az irodalom a szemlélődés és az emberi helyzetek nyugodt, elmélyült vizsgálatának eszköze, amely a másik ember bőrébe való képzeletbeli belehelyezkedés lehetőségén alapul. Micimackó ezt úgy mondaná, egy versben azon lehet tűnődni, „milyen lehet az, másvalakinek lenni, mint ő” (Milne 21). Az irodalom az ellentmondásos helyzetek vizsgálatának számos módját kínálja fel a drámától, amely a szembenálló igazságokat személyekre vetíti ki (például Sütő András 1976) a posztmodern regényig, amely egyszerre tudta megvilágítani az egymás mellett élő kultúrák különféle világfelfogását, sőt, azok egy személyen belüli rétegződését (például Esterházy Péter regényeiben). Lehet, hogy amit ma kognitív disszonanciának szeretünk nevezni, az ezektől a helyzetektől mindössze annyiban tér el, hogy a saját helyzetünket nem csak úgy szemléljük, hanem bőrünkön tapasztaljuk, szorítását mindennapi döntéskényszerinkben érzékeljük, belőle kiszállni nem tudunk. A másé drámai konfliktus vagy gazdagon rétegzett, sokelemű identitás – a sajátunk kognitív disszonancia, szellemi gyötrelem. Állandóan fel akarjuk építeni magunk számára életünk és valóságunk konzisztens modelljét, amely majd egyszerűsíti az életben való mozgást, de ez mindannyiszor képtelenségnek bizonyul, mert az elemek, amelyekből építkezünk, kiáltó ellentmondásban vannak egymással.

Fokozat

*„Verset már bármikor tudok írni,
amikor akarok – csak élni nem tudok.”
(József Attila)*

A doktori disszertáció leadását
követő napokban igyekszik
átállni nappali üzemmódra, egészségesebben
étkezni, elintézni rég halogatott
hivatali ügyeit, otthoni teendőit,
állást keresni, reintegrálódni
a társadalomba, a szükségképp
elnapolt kérdésekre mind
sort keríteni a szokatlanul éles,
reggel nyolcas megvilágításban.
De hol is kezdje? Elszokott
a világtól, idegesítik az emberek,

⁵ A.A. Milne *Micimackó* (1926), Karinthy Frigyes és persze Karinthy Emília (Mici) fordításában (1935; erről ld. Takács 2017, 13, Szabó 2016).

a saját és a szerettei szaga,
közelsége, távolsága, a feladatok,
az intézmények, összességében
nem ismer unalmasabbat az irodalomnál,
és bárhol fog neki a nagytakarításnak,
minden ajtónyitásra nyakába zúdul
a konyhakredencből az összes csontváz.

(*Álomkonyha* 61)

A versek interszekcionális identitása

A vers, a rövid, szorosan szerkesztett, minden hangjában megkomponált lírai szöveg a maga meditatív lehetőségeivel és kompakt formájával nagyon illene ehhez a mi korunkhoz. A versnek interszekcionális identitása van. A formák, a szavak, a más költőkre és műveikre tett utalások külön-külön világok felé nyitnak utat, ugyanakkor ezeknek a párhuzamos világoknak a metszeteit egyszerre, találkozási pontjukban mutatják meg. Aki nem ismeri fel a költészeti utalásokat, az is világosan látja, hogy a felvillantott metszetek egy-egy élethelyzetet, egy-egy szereplehetőséget vetítenek fel. A szerepcsomagok (kognitív modellek) első látásra külön-külön rendszert alkotnak, a lírai én, a vers beszélője mégis egyidejűleg tartozik a különböző rendszerekbe és igyekszik ezekben működni, illetve ezeket működtetni.

Miközben látjuk ennek a feszültségét, a versek azt is bemutatják, hogy ezek a feszültségek kezelhetőek. Sőt, mintát adnak arra, hogyan lehet ezeket a feszültségeket kezelni: hogy az első és legfontosabb lépés annak tudatosítása, hogy valóban több, egymástól eltérő rendszerben és azok szabályainak megfelelően működünk, hogy ez a helyzet, ilyenek vagyunk, több dimenziónk van. Ezt a helyzetet le lehet írni, be lehet mutatni, be lehet lakni. El lehet benne helyezkedni, fészket lehet benne rakni. Így az interszekcionális identitásnak a szemlélése, bemutatása segítséget is adhat. Egyrészt utána fokozott tudatossággal választhatunk egy következő konfliktushelyzetben a rendelkezésre álló mintázatok, szerepcsomagok, életheletőségek közül. Másrészt, és talán ez még fontosabb, megláthatjuk, világosan kirajzolódhat előttünk, hogy csak a mintázatok és szerepmodellek előre csomagolt életútlehetőségei összeférhetetlenek. A helyzetben és benne az egyén számára ezek az elemek egyszerre meghatározóak, és önmagukban nem is feltétlenül jelentenének konfliktust, ha nem tételeznénk fel (korábbi tanulmányaink, különböző szabályrendszerekben való szocializálódásunk során nem tanultuk volna meg), hogy ezek a rendszerek összeegyeztethetetlenek. Ha nem ragaszkodnának maguk a rendszerek ahhoz, hogy egymással ellentmondásban

lévőként fogjuk fel őket, sőt, válasszunk közülük, miközben mi magunk, és képviselőnkben a vers beszélői tulajdonképpen egész jól ellennének ezekben a helyzetekben.

Az egyik versben a beszélő boldogan dolgozik a nyaralás alatt egy kis üres időben (*Kegyelmi állapot* 9-10), a másikban azt kóstolgatja, jól érzi-e magát a házasság fenséges nyugalmaiban (*Füledt érzés* 7-8), a harmadikban derűsen főz, és igazából csak az ejti kétségbe, amikor mindegyik tevékenység a saját rendszere jelképeként és képviselőjében kizárólagos érvényességet követel magának és úgy tesz, mintha összeférhetetlen lenne a versbeli beszélő életének integráns részét képező, de más típusú elemekkel. Pedig ezek az elemek működhetnének harmóniában, egy gazdag, sok erővonal mentén szerveződő interszekcionális identitás részeként, ha nem gerjesztenék a feszültséget folyamatosan az élet teljes kisajátításának igényével fellépő rendszerek, illetve a képviselőnkben felbukkanó egyes tevékenységtípusok. Ha nem azt tanultuk volna, hogy „úr ír”, alpból a költő férfi, és ha nem úgy van, külön szólni kell, és az illetőt költőnőnek kell nevezni. Ha nem kellene attól tartani, hogy az egy típusú munka, például a nem-professzionálisan, vagyis képzés nélkül, saját otthonunkban végzett tevékenység (a főzéstől a gyereknevelésig) kizárja egy más területen, más szakmában professzionálisan képzett személyként végzett munkát, mert minden időt, odút és teret kitölt. Mindezt mára részben felülírta a pandémia az otthonról dolgozás, a „home office” bevezetésével, ugyanakkor azt is megmutatta, hogy ha a nők otthon vannak, sokkal kevesebb esélyük nyílik a professzionális munkavégzésre – a nők kivívott, többé-kevésbé zavartalan munkaideje azonnal erodálni kezd, ha szigorú járványellenes intézkedések következtében az egész család otthon találja magát. Ezekről az *Alomkönyv* versei még nem tudnak – ez a kötet még a pandémia előtti időkben íródott –, de azt tudják, hogy ezek a tevékenységek egyidejűleg követelnek maguknak időt és teljes figyelmet, és ez akkor is feszültséget teremt adott pillanatban, ha különben mindegyik tevékenység természetes és elfogadott része a versbeli beszélő életének: mintha minden rendszer azt akarná, csak vele foglalkozzon, csak aszerint éljen az ember.

2. kép

Kézfogás a temetőfal fölött ([forrás](#))

Egy holland városka mellett a katolikus és protestáns temető elválasztó fal fölött fog kezét egy házaspár síremléke, akiket külön-külön temettek el, mert eltérő

vallásúak voltak. Azért fog kezét a fal fölött a két síremlék, mert férje halála után a feleség elhatározta, hogy így állít emléket házasságuknak, mely a vallási rendszerek kizárólagossága fölött állt fenn 38 évig. Van ennek az egymást elvileg kizáró rendszerek vagy rendszerelemek békés egymás mellett élésének egy sokkal sötétebb vetülete is, amelynek feljebb bemutatott példái mellett további példája lehet, hogy Magyarországon egyszerre jelenik meg a médiában egyfajta erőteljes kommunikáció arról, hogy a nők helye a konyhában van, és az ezzel tökéletes ellentmondásban álló, gazdasági érdekeken alapuló szabályozás, amely a multinacionális cégek elvárásainak megfelelően valójában támogatja a női munkatársak alkalmazását sőt előmenetelét, ahogy ezt Zanin Éva előadásában⁶ hallottuk. Itt a rendszer belső ellentmondásai generálják a feszültséget: mást mond ugyanarról ugyanaz az állami felsővezető és az ő kommunikációs gépezete, és egész mást csinálnak a törvényhozásban. Vagy mást mond hazai felhasználásra és mást a külföldnek. De most az önmagukban konzisztens rendszerek összehangolásáról és ennek egy fényes vetületéről szeretnék beszélni Szlukovényi Katalin költészete kapcsán – amikor a versek beszélői ugyan egymásnak feszülőnek mutakozó elvárásrendszerekben élnek, de tulajdonképpen egész jól érzik magukat ebben. Mintha ők képesek lennének ezt a helyzetet, mint az interszekcionális identitás sokszínűségét megélni egy-egy percnyi csöndben, a rájuk sugárzó fényben, „személyre szabott napvilágnál” (*Kegyelmi állapot* 9), míg kívül maradnak a tudat templomán a folyton összeférhetetlennek mutakozó, egymásra acsarkodó rendszerek.

A lírai megszólalás nem feltétlenül vagy közvetlenül vallomásokos

A lírai megszólalás előnye, hogy vallomásokosnak és közvetlennek tűnő hangjával a személyes tapasztalat hitelességét sugallja – én mondom, így volt, „minden szó igaz”. De ahogy Zerkowitz Judit posztumusz memoárjában (2020) az önéletrajz valaki más történetének van álcázva, hogy egyszerre lehessen Zerkowitz Judit megrázóan saját élettörténete és egy évszázadnál is hosszabb idő leírása Magyarország történelméből, úgy Szlukovényi Katalin én-versei sem teljesen vagy kizárólagosan azok, aminek látszanak. Mire megíródik a szöveg, kitágulnak a személyiség saját történetének határai, a szerző megteremti azt a teret, amelybe belefér az olvasó tapasztalata is. Nem az író vagy költő életét olvassuk, vagy nemcsak azt, hanem a helyzetekre is rálátunk, saját magunkra is ráismerünk, részleteiben más, de szerkezetében hasonló helyzetek, ellentmondások, érzelmek kezelésére találunk példát:

⁶ Zanin Éva: “Határsértések és lázadás – együttműködési lehetőségek a nagyvállalati szektorban.” *NYIM16*, Szeged, 2021. szeptember 24.

megoldást vagy megoldatlanságában inspiráló mintát. Szlukovényi Katalin meghatározásában „a vers olyan komplex, magán túlmutató jelentésekben gazdag mozzanat, amely koncentrált figyelmet igényel, és cserébe összeköt: szerzőt az olvasóval, egyént a közösséggel, halandót a transzcendenciával” (Csejtej 2020).

Teendőlista

Kellene tej, kenyér, egy villanella,
s bőkezűn pénz, amiből jut kenyér,
órák is lesz, s a lényeg ellenáll a

kapkodásnak, írd hozzá, hogy nutella,
mégiscsak rím, basszus, sehogy se fér
a napba ez a fránya villanella,

kész a rántotta, hol a villa, Nelli?,
tegyél szalvétát is, ott a fehér,
és szólj apádnak, nincs az ellen elvi

kifogásom, hogy zengjen az a trilla,
midőn a lelkesült dalnok keblébe' kél
és kikívánczik a villanella,

de kontár ipar az, ahol a számla
fedezetlen, s fontosabb a személy,
mint a szöveg, s mikor ellenáll a

műnek az infrastruktúra hiánya,
s a költő el kell döntse: ír vagy él,
kit érdekel, kész-e a villanella?
Maradok inkább civil ellenálló.

(*Álomkönyha* 68)

Szhlukovényi Katalin verseinek működését többen elemezték. Ferencz Győző, az *Álomkönyha* kötet szerkesztője a fűszövegben, pontosabban a kötet hátoldalán az ajánlóban ezt írja: „Szhlukovényi Katalin költészete meghitt közelséget teremt. Verseit gyakran szinte kényelmesen hétköznapi helyzetekkel indítja, majd a következő mozdulattal megláttatja bennük az abszurd, mulatságos vagy baljós jeleket, és innen halad tovább a kiszámíthatatlan végkifejlet felé.” A versek „merész többszólamúságá”-ra

hívja fel a figyelmet, és arra, hogy ehhez „kivételes technikai tudás kell”. Így folytatja: „Érdemes figyelni a formák sokféleségére, a stílusrétegek merész váltásaira, a költői utalásokra, a biztos arányérzékre. De kell valami több is: játékoság és derű, ami áthatja a kötet minden sorát. Az *Álomkonyha* verseiben egy ragyogó hang teljesedik ki.”

A versekben jellemző a hosszú mondat, amelynek a zárlatában egy csavarral érkezik a konklúzió, gyakran más fénybe állítva mindazt, amit eddig láttunk. Ugyanakkor második olvasásra (márpedig egy vers hatásának jót tesz, ha többször elolvassuk) már az is világosan látszik, milyen gondosan elő volt készítve a váratlannak ható fordulat: a vers folyamán ellenpontozó technikával változik a nézőpont, a nyelv regisztere, a fogalomkör. A vers szerkezete másképp is felhívja magára a figyelmet. Érdemes például úgy olvasni ezeket a verseket, hogy a sorok végén megállunk egy pillanatra, mert az enjambement, vagyis amikor a verssorok nem a szintaktikai egységekkel szinkronban tagolják a gondolatot, gyakran hoz meglepő fordulatot vagy teremt új összefüggéseket. Azonban számomra most a legérdekesebb a versekben az ellentmondások kezelésének módja. Szlukovényi Katalin verseiben szembeszökő a gondolkodás fontossága, a reflexió gyakorlata. A versek nemcsak egy érzést vagy benyomást jelenítenek meg, de az azok feldolgozására tett kísérletet is közvetítik. A költő ellentmondásosságában érzékeli a helyzetét:

A nagy harci helyzet

Elvadult zoknihordák portyáznak szerte a lakásban,
sokuk nem találja párját, végsőig elkeseredett.
A konyha zugaiban szedett-vedett csőcselék:
piszkos bögrék hevenyészett osztagai lapulnak.
A bútorokon, a tévében: por és kamu.
A franciaágy bevetésre kész.
Megadom magam, ha kívánod.

(*Álomkonyha* 18)

A címben játékosan felvetett kifejezést komolyan veszi és a harc szókészletével dolgozik az egész versben (hordák, portyáznak, osztagok, bevetés, megadom magam), miközben a lakás pillanatnyilag rendetlen állapotát írja le velük („Elvadult zoknihordák portyáznak szerte a lakásban”). Jelzi, hogy a végső elkeseredés gondolata sincs távol, miközben bevezet egy másik szálát a „pár” szóval, még mindig az elvadult zoknihordákról beszélve: „sokuk nem találja párját, végsőig elkeseredett”. Itt még nem tudjuk, mire is figyeljünk: erős az első kép, amely megjeleníti azt az ismerős állapotot, amikor éppen fut a lakás, szalad a háztartás, és azonnal bevésődik az emlékezetbe az

„elvadult zoknihordák” szókapcsolat, akár még a portyázós rész is rögzül vele. Nem is vesszük talán észre, hogy a zoknihordák már a következő sorban csapatból egyes, megszemélyesített szereplőkké válnak, akik párjukat keresik, hiszen a zokninak kell legyen párja, és még akkor sem fogunk esetleg gyanút, hogy lassan a párkapcsolatra terelődik a figyelem, amikor kiderül, sokuk (sok párját kereső zokni) végsőkéig elkeseredett. Tovább szemléljük a rendetlenséget, most a konyhában, majd a szobában („A bútorokon, a tévében: por és kamu”), és amíg egy pillanatra elgondolkodunk a hamu-kamu helyettesítés asszociációin, megpillantjuk a franciaágyat, ami az eddigre kidolgozott, a háborús szókészletet a békés rendetlenség képeire vetítő és szóviccekbe gyúró stratégiának megfelelően nem vetetlen, hanem „bevetésre kész”, és talán még ekkor sem gyanakszunk, hogy a „pár” meg a „franciaágy” már elő is készítette az utolsó sor csattanóját, amely most már csak a párkapcsolati síkra figyel, arra a párra, akik ebben a lakásban laknak. Továbbra is az eddigi beszélő hangját halljuk, aki körüljártatta tekintetét a lakáson, talán nem is minden elkeseredettség nélkül, de aki – vélhetőleg a már szerencsésen megtalált párjával együtt, hiszen ekkor meg is szólítja őt: „ha kívánod” – a szerelem érdekében akár most azonnal felülemelkedik életen, halálon, rendetlenségen és TV-szólalomokon, és a harci helyzetet feloldva, azonban a háborús szókészletet továbbra is fenntartva, a feszültséget érzékeltetve de ironikusan túltolva békét ajánl: „Megadom magam, ha kívánod.”

A meglepődés-elfogadás önironikus gesztusa

Az ellentmondásosságban nem a romantikus gyötrelemre esik a hangsúly: a költő inkább a meglepődés-elfogadás önironikus gesztusával mutatja fel a kettősséget. Nem kell választani, lehet az élet minden vetületét élvezni, csak idő legyen elég hozzá. Bizonyos mértékig mindannyiunknak interszekcionális az identitása. A dolgok nem egyértelműek, de ez nem baj, mindaddig, amíg nem törekszünk az ellentmondások tökéletes felszámolására: ha ilyenek, akkor ne akarjuk tőlük, hogy másmilyenek legyenek, de ők se akarják tőlünk, hogy egyik vagy másik rendszerbe kizárólagosan beköltözzünk, vagy tökéletesen illeszkedjünk. Ne akarjuk életünk elemeit belegyömöszölni előre gyártott panelekbe, de azt se engedjük, hogy életünk egyes elemei kisajátítsanak maguknak, vagy hogy a panelek bekebelezzenek bennünket. Inkább engedjük, hogy egymás mellett működjenek életünk fontos részei, együtt foroghassanak, egyik nap ezt, másik nap azt a felületüket mutatva a fénynek. Hagyjuk, hogy a dolgok kiforriják magukat, hátha abból még lehetne valami újat, élhető, táplálót alkotni. Hagyjuk meg magunknak a reményt, hogy mindez belefér az életbe:

Nárcisz

Egy csokor nárciszból válogatom
a már előregedett szálakat.
Épp óravázlatot írtam, de félbe
kellett hagynom, jött az ebédidő,
s míg a leveshez pucoltam a répát,
megláttam, hogy a konyhaasztalon
már kókad némelyik virágkehely.
Wordsworth táncoló nárciszai voltak
a legelső vers, amit angolul
megtanultam kívülről, s holnap Ted Hughes
születésnapjára nárciszairól
beszélünk órán, anyukámnak is
ez a kedvenc szülinapi virága,
és Szabó T. Anna a Facebookon
szintén pont egy nárciszos verset posztolt,
csak nem volt időm elolvasni, mert
felforrt a leves, majdnem kifutott.
Melegszik kinn az idő, idebenn
a tűzhelyen a fazék, egyesével
dobom ki a hervadt virágokat,
s a megritkított, ám üdébb csokor
vázájába friss csapvizet ereszték.
Minden víz tükrében mi is magunkat
keresnénk, mint Narkisszosz, de a víz
elfut, mielőtt összeáll a kép.

(*Álomkonyha* 85)

A nárcisz-vers Szlukovényi Katalin témáinak sokféleségét jelképezi, mint csepp a tengerben, virág a költő konyhájában. A nárcisz a magyar költészetben Csokonai óta összekapcsolódik a reménnyel. „A reményhez” című, 1803-as verséből való ez a híres pár sor: „Kertem nárcisokkal / Végig ültetéd; / Csörgő patakokkal / Fáim éltetéd; / Rám ezer virággal / Szórtad a tavaszt / S égi boldogsággal / Fűszerezted azt.” Szlukovényi Katalin versében a nárciszok egy konyhaasztalon hervadoznak a vázában, amit a versbeli beszélő akkor vesz észre, amikor az ebédhez tisztítja a zöldséget. Megpillantja a nárciszokat, amivel megakasztja a répapucolást, amivel megakasztotta az órára készülést. Mindent minden miatt félbe kell hagyni, ahogy a verssor is mutatja a „félbe” és a „kellett hagynom” közti sortörés feletti áthajlással, a verssor végén túl folytatódó mondattal, enjambement-nal. De amíg a főzés

zajlik, csak gondolkodni lehet a nárciszokon, mert „a főzésnek ideje van, ritmusa”, ahogy a *Most* című versből megtudjuk, ahol veszekedés tört ki, mert a versbeli beszélő párja csak később jött petrezselymet aprítani, nem akkor, amikor felajánlotta és amikor kellett volna. Amíg a leves fel nem kerül főni, egymás után jönnek a nárciszos képek. Először Wordsworth versére utal (amit az angolul nem olvasók talán fel sem ismernek, hiszen Szabó Lőrinc fordításában a nárciszokból táncoló tűzliliomok lettek). Innen a másnapi órára tervezett Ted Hughes-versre tér, utána személyes emlék következik, a versbeli beszélő édesanyjának is a nárcisz a kedvenc születésnap virága, majd a kortárs költő kolléga, Szabó T. Anna neve bukkan fel, aki a Facebookra posztolt nárciszos verset. De vissza kell térni a leveshez, mert majdnem kifut, és csak amikor sikerült elhárítani a veszélyt, akkor lehet a csokrot frissíteni, és most már a saját költeményt is megírni, „költői magaslatokba” emelkedni, visszatérni a költészethez magához, a mitológiához, az európai kultúra közös gyökereihez, Narkisszoszhoz. Egyúttal az önértékelés zavaraihoz is: Narkisszosz volt az, aki saját, vízben tükröződő képmásába szeretett bele, egy olyan képbe, ami ő is volt meg nem is, de ami akármilyen vonzó volt, számára elérhetetlen maradt, sőt, halálát okozta. Mintha Narkisszoszhoz hasonlóan a vers tükrében igyekezne meglátni magát, élete egymásba folyó színtereiben, egymást félbeszakító tevékenységeiben vizsgálná önmagát a költőtől ezúttal szinte elválaszthatatlan beszélő. Igen, mindent egyszerre kellene csinálni és semmire sincs elég idő, de otthon van a konyhában, otthon van a költészetben, a tanításban, a magyar és az angol nyelvben, a kettő közötti találkozásokban. És sikerül megkritikálni a csokrot, ami ettől üdébb lesz, és elkészült a vers, ahogy bizonyára lett ebéd és másnap óra is. A víz mindig elfut, mielőtt összeáll a kép: a szerepek mozgásban vannak, az élet zajlik, és igazából egyik vetületét sem lenne jó feláldozni a másik kedvéért. Persze néha sok ez így együtt („kimerültségemben nem bírok aludni, / mert már megint túlalkalmazkodom, / s az egy fenékkal megült lipicai ménés / tucatszerű szalad” *Robotpilóta* 54), de nem azért, mintha ne férne bele az életbe a gyerekkönyvek szerkesztésétől a fordításon és a tanításon át a születésnapokig és a közösségi médián való kapcsolattartásig sok minden: inkább az a baj, hogy minden rendszer kizárólagosan akar érvényesülni és az ember teljes idejű szolgálatára tart igényt. A konfliktus a rendszerek között van, miközben az embertől önmagában nem lenne idegen a modellek váltogatása: a csokorból ki lehet dobni, ami megfáradt, friss vizet lehet tölteni, sőt, új csokor is kerülhet a vázába.

A meglepődés-elfogadás kettős gesztusa az a kulcs, amit Szlukovényi Katalin ezzel a kötettel az olvasónak ajándékoz. Saját tudományos munkásságában ezt a jelenséget öniróniának nevezi. Ahogy az öniróniáról megjelentetett monográfiájában írja, „engem mindig is az önironikus humor vonzott mindenek fölött, ezt szerettem volna tetten érni, és működését

megérteni” (2017, 10). Hogy az önironia miben különbözik az iróniától, ami már önmagában is mindig tartalmaz egyfajta kettősséget, a kimondott és a kimondatlan elvárások síkja közötti feszültséget, azt az együttérzés attitűdjében ragadja meg:

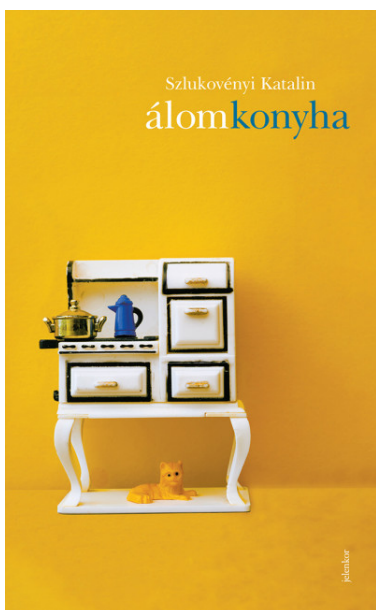
Az együttérzés ebben a tanulmányban is alapvető fontosságú, mert ez az a mozzanat, amely megkülönbözteti az iróniát az önironiától. Az ironia Kierkegaard szavaival „tisztá tagadás,” míg az önironikus szöveg folyamatosan oszcillál a beszélő kezdeti álláspontja, és más, azzal ellentétes, de éppúgy igazolható, együttérzéssel szemlélt alternatívák között. (2017, 129)

Hangsúlyos tehát az, hogy az ellentmondásokat nem vagy- vagy alapon kell megoldani, vagy az egyik vagy a másik lehetőség mellett elköteleződve. Az alternatívákat fel kell ismerni; el kell fogadni, hogy egyszerre lehetnek igazak, hogy ellentétes mivoltuk ellenére mindkettő igazolható; és mindkét alternatívát, valamint a kettő közötti feszültségben élő önmagunkat is együttérzéssel lenne legjobb szemlélni. Ez nyújtja a teljes élet reményét: nem a felszültségmentesítés, nem az egyik vagy másik lehetőséggel szembeni ellenállás vagy annak erőszakos, az egyik vagy másik lehetőséget kizárólagosan preferáló megszüntetése, hanem a sokszínűséggel, a sokoldalúság lehetőségével való együttműködés hordozza a kiteljesedés ígértét a mindennapi és a szellemi élet helyszínein egyaránt. Hogy újra felvegyem az elemzések háttérében futó politikai szálát: nem az a baj, ha a választásokon

nem az ember saját jelöltje nyer, hiszen mindannyian ugyanabban az országban élünk. A baj az, ha csak akkor hagyják az embert élni, ha a győztesek saját képükre és hasonlatosságukra formálhatnak; ha az együttélés helyett gyűlölködésre biztatnak; ha vagy együttműködünk vagy ellenállunk, mert a vetélkedő rendszerek tudatosan ellehetetlenítik, hogy az ember saját életét saját értékrendszere szerint, interszekcionális identitásának elemeit integrálva élhesse.

De miért *Álomkonyha*?

Szlukevényi Katalin nem engedi, hogy túlságosan komolyan vegyék magukat a versek, vagy az olvasók, és önmagának sem engedi meg, hogy ironia nélkül tekintsen önmagára. Már a címlap is sokatmondó

3. kép

Borító © Féder Márta/Jelenkor
Kiadó

(borítókép: Klaudia Holzforster; borítóterv: Feder Márta.)

A játékkonyha a játékcicával, kontextus nélkül, üres sárga háttérrel már előrevetíti az absztrakcióra való hajlandóság és a játékoság szerepét, azt a stratégiát, hogy erős fényben kiemelt problémákra fókuszál, a valós helyzetektől épp annyira elvonatkoztatva, hogy még érzékelhetőek maradjanak a személyes elemek. Igen, Szlukovényi Katalinnak is van cicája, és ő is feleség, mint a vers beszélője, akinek szellemi munkaformái a költészettől a szerkesztésen és kritikai munkásságon át az egyetemi oktatásig terjednek. A Móra kiadónál 2017 és 2020 között számos fontos gyerekkönyvet szerkesztett. Az ő munkája az *Esti mesék lázadó lányoknak* két kötete (Favilli & Cavallo 2018), és ő találta ki a könyv magyar változatát is, a *Magyar mesék lázadó lányoknak. 25 nő története* címmel megjelent kötetet (2020). Az olasz kötetek magyar fordításának győri bemutatóján úgy mondták, a kötetek címére utalva és talán a helyzethez képest túlzott optimizmussal: a ma lázadása a holnap realitása. Ahogy a gyerekkönyvek piacán az azóta eltelt néhány év lázadásai is mutatják, például Bán Zsófia meséje, a *Vagánybagoly és a harmadik Á - avagy mindenki lehet más* (Pagony, 2019) vagy a Rédei Dorottya bábáskodásával megjelent *Meseország mindenkié* (szerkesztette: Nagy Boldizsár. Labrisz Leszbikus Egyesület, 2020) kötet, ami a látványos magyar politikai ellenállás hatására hirtelen világkarriert futott be,⁷ sokan vagyunk, akik szükségét érezzük a korlátolt gondolkodás lazításának. Ami csak akkor számít lázadásnak, ha a gondolkodás kinyílásának folyamatát hatalmi szóval igyekeznek más gondolkodási sémák képviselőiben korlátozni, sőt megakadályozni. Szlukovényi Katalin az ellenállás lehetőségeit minden formában felismeri, de azt látjuk, ahogy ezekkel mégis inkább játszik, hol ezzel, hol azzal a szereppel együttműködve, az ellenállást a szerepek kizárólagosságának és egymástól való elválasztásának fenntartva.

Az *Álomkonyha* címlapján a játékkonyha nem egy babaház részlete, ami nagyon erős irodalmi allúzió lenne Ibsen *Nórájára* és a feleség-élet hagyományosan felfogott beszorítottságára. Ez a lírai én nem ilyen

4. kép

Konyhakiállítás 2020 óriásplakát ([forrás](#))

7

https://labrisz.hu/hirek/redai_dorottya_a_time_idei_listajan_a_vilag_100_legbefolyasosabb_embere_kozott.858.html

beszorítottságban él, ez már – és még – nem az a kor és társadalom, mint amiről egyébként most már egyre több olyan könyv szól, amely a híres férfiak mögött álló tehetséges, de ismeretlenül maradó feleségeket mutatja be.

Akkor miért *Álomkonyha*? A címlap és maguk a versek is nagyon messze vannak attól a képtől, ami például nekem az „Álomkonyha” címről a 2020-as konyhakiállítás óriásplakátja nyomán azonnal bevillant.

A kötetben nem az az álomkép, nem az a vágy tárgya, hogy egy főzéshez teljesen alkalmatlan nagyestélyiben vonulhassunk egy meglehetősen valószínűtlenül kontextus nélküli, de egyáltalán nem játék, hanem nagyon is valóságosnak látszó, csillogóan vadonatúj konyha felé, amely így az erdő közepén feltehetőleg nincs víz- csatorna- villany- és gázvezetékre kötve, önmagában tehát ugyanúgy használhatatlan, mint pont itt ez a ruha. A plakát egyébként telitalálat – meg se próbál úgy tenni, mintha akár a konyhaexpó, akár a konyha valóságának bármely eleméhez kötődne. Az álomhoz kötődik – egy olyan álomhoz, ahol a női ember elegánsan röppen bárlól bárra, konyhájában is olyan idegen látogató, mint egy bálruhás nő az expóban, semmi köze munkához, inkább az ideális fogyasztó megtestesülése. Érdekes módon a 2021-ben a pandémia miatt elmaradt, de 2022-ben ismét megrendezett konyhakiállítás friss, 2022-es plakátja megerősíti, szinte változatlanul újrahasznosítja a képi inkongruencia 2020-as stratégiáját.

5. kép

Konyhakiállítás 2022 óriásplakát ([forrás](#))

A konyha világával kiáltó ellentétben álló ruházatu női alak számos szempontból már-már ironikusan, hangsúlyozottan szervesen van beillesztve, mintegy odafotoshoppolva a konyhapultra, a könyvespolcokat idéző stukkódíszítés alá. Ezúttal mezítláb, talán balett-táncosnak öltöztetve jelenik

meg, légies, áttetsző ruhában és légies, áttetsző szomorúságot tükröző arccal, amit nem is lehet csodálni, hiszen ebben a ruhában táncolni sem könnyű, de konyhában forgolódni teljességgel lehetetlen.

Szhlukóvnyi Katalin álomképe más. Alkotó, dolgozó ember, aki szereti a munkáját, aki „a rengeteg eltérő kisebb-nagyobb rendszer optimális összehangolásá”-ra, lehetőségére törekszik, ahogy a Csejtej-interjúban nyilatkozta:

Nagyon fontosnak tartom a rendszerszemléletű gondolkodást: amennyire idegenkedem a kiragadott, hangzatos jelszavaktól, olyannyira szükségesnek

gondolom annak tudatosítását, hogy minden elem – tárgy, cselekedet, egyéni vélemény, politikai döntés, tényleg akármi – csak kontextusában értelmezhető, és feladatunknak tartom a tetteinket és mások tetteit lehetőleg mindig annak okaival és hatásaival együtt vizsgálni. Ez tömérdek fáradságos munka, de nem látom más módját a rengeteg eltérő kisebb-nagyobb rendszer optimális összehangolásának, mint a részek és az aktuális egész viszonyainak folytonos felülvizsgálatát, az állandó egyeztetést, akár egy ország, akár egy háztartás működtetéséről van szó. (Csejtej 2020)

Verseiben sem mondja, hogy egyszerű lenne ég és föld, szellemi munka és petrezselyemvágás összeegyeztetése, és azt sem mondja, hogy buddhista fókuszálással kell a konyhai munkára koncentrálni, hogy megvilágosodjon az ember. De azt igenis mondja, hogy ami az élet része, például a főzés és evés, rendrakás és hivatás, arról nem lenne helyes vagy hasznos azt terjeszteni, hogy nem az élet része. Nem kell megpróbálni kiiktatni az életből vagy az élet leírásából, bele kell férjen a mindennapokba, lehetőség szerint anélkül, hogy fölösleges feszültséget generálna miatta magában az ember. És amikor „minden sok”, és ha kettő lenne belőlünk, akkor se érnénk a dolgaink végére, tartsunk egy kis szünetet, adjuk át a helyzet kezelését a Robotpilótának, és hagyjuk, hogy „Ivett, a válságmenedzser” citromfűteája mellett kikapcsolódjunk:

Robotpilóta

Ivett, a válságmenedzser
a megszólalásig hasonlít rám,
sokan össze is tévesztenek minket,
és valahol épp ez a cél.
Amikor minden sok, magamnak
is sok vagyok, estefelé csomókban
tépem ki a hajam a feszültségtől,
kimerültségemben nem bírok aludni,
mert már megint túlalkalmazkodom,
s az egy fenékkal megült lipicai ménes
tucatfelé szalad – olyankor jön Ivett,
és kezébe veszi az irányítást, józanul
felméri a helyzetet, az emberi hülyeséget
és az állandósult káoszt rezzenéstelen
arccal tűri, intézkedik, a teendőkkal
egyenletes, jó tempóban halad,
szigorúan a prioritási lista szerint,
de a maximalizmus kényszere nélkül,

reálisan ítéli meg, mit muszáj,
és akkor sem vállal többet, ha lehetne,
nincs benne vágy, és nincs ambíció,
rendre megvalósítja a kitűzött célokat,
nem érez, nem érintett semmiben,
a lényegtelen ügyeket helyesen
ismeri fel, és telibe pont leszarja,
mert nem tart igényt senki figyelmére
az üzembiztos működéshez szükséges
dolgokon túl. Ivett csak velem kedves:
esténként citromfűteát főz nekem,
és reggel biztat, hogy nyugodtan bújjak
vissza az ágyba, egyek gyümölcsöt, nézzek
a tévében krimet, békés műizgalmat,
tegyek hosszú sétát ki a fejemből, addig majd
ő helyettem szépen mindent megold.

(*Álomkonyha* 54-55)

Szlukovényi Katalin hajlandó elfogadni, hogy ez a boldogság: az egyensúlykeresés, a megelégedés, Winnicott nyomán az „elég jó” élet. Konyhája semmiképpen nem boszorkánykonyha, ebben a konyhában az élet fenntartásához szükséges mindennapi tevékenységek zajlanak, a versírástól a főzésig. Az álom mintha az lenne, hogy feloldhassuk az ellenállás-együtműködés dilemmáit. Hogy tudjuk, mikor meddig működünk együtt mintákkal, szerepekkel és elvárásokkal, és hol álljunk meg és mondjunk ellent azoknak közülük, amelyek nem támogatják az életet. Hogy megtaláljuk a megelégedést, kidolgozzuk az elégedettség állapotához szükséges egyensúlyt. Hogy addig is, amíg ez az álom megvalósul, lássunk rá tiszta tekintettel a helyzetünkre a maga gazdag összetettségében, őrizzük meg ironikus távolságtartásunkat, és tanúsítsunk együttérzést saját magunk iránt.

Felhasznált irodalom

- Broockman, David és Joshua Kalla. 2022. „[The Manifold Effects of Partisan Media on Viewers' Beliefs and Attitudes: A Field Experiment with Fox News Viewers.](#)” *OSF Preprints*, 1 Apr. 2022.
- Csejtei Orsolya. 2020. „[Aprómunka sumákolás nélkül – Szlukovényi Katalin hagyományokról és rendszerekről.](#)” *Népszava*, 2020.május 9.

- Elena Favilli, Francesca Cavallo 2018. *Esti mesék lázadó lányoknak. 100 különleges nő története.* (Fordította Todero Anna, 1. kötet, illetve Nagy Andrea, 2. kötet) Budapest: Móra.
- Doctorow, Cory. 2013. „[Segregated headstones reach over the cemetery wall.](#)” *BoingBoing.net*. 2013. június 20.
- Hammes, Johanna Jussila. 2021. „[The Impact of Career Concerns and Cognitive Dissonance on Bureaucrats’ Use of Benefit-Cost Analysis.](#)” *Environmental and Resource Economics* 80:409–424
- Milne, A. A. 1987. *Micimackó.* (Fordította Karinthy Frigyes) Budapest: Móra.
- Szabó Mihály. 2016. „[Tudta vagy nem tudta Karinthy?](#)” *Tinta blog*, 2016.
- Szlukovényi Katalin. 2020. *Álomkonyha.* Budapest: Jelenkor.
- Szlukovényi Katalin. 2017. Kétkedők. Irónia, önirónia és humor a huszadik századi zsidó amerikai prózában. Budapest: Ráció. Modern Filológiai Füzetek 64.
- Szlukovényi Katalin, szerk. 2020. *Magyar mesék lázadó lányoknak. 25 nő története.* Budapest: Móra.
- Takács Ferenc. 2017. „Fordította Karinthy Frigyes”. Takács Ferenc, *Kapirgálókönyv*, Budapest: Gondolat, 9–15.
- Zerkowitz Judit. 2021. *Megtörtént. Minden szó igaz.* Budapest: Corvina.